गर्दिश्यधात्वादिषु गुण्यार्थं गुणीनोद्धारणार्थं समाश्रितः ॥ १२ ॥

तस्य विशेषणविधाने सिद्ध विधानेऽनुपपत्तेः ।
दुःखितविधौ विज्ञ योश्चोत्तथ विशेषानुसंधये कथितः

सिध्य घात्वन्यस्यार्थविशेषे विधाने समाश्रितः । यथा—षिध्दा षेध्ने सिद्ध. । अत्र वर्तमान इत्यविकृत्य भीतः स्व इति वर्तमाने क्त. । टुधाऽनुबन्धो विधाने समाश्रितः । यथा—टुवेपृ कम्पने वेपथु, टिवोऽथुच् । डु. क्त्रिप्रत्ययस्य विधाने समाश्रितः । क्रित इति निर्देशेन, यथा डुपचष् पाके पक्त्रिमम् । ड्विन. क्रि, क्त्रेर्मम्नित्यम् । घः अदः विधौ । यथा—भृत् बधोदानौ, जरा. षिद्भिदादिभ्योऽङ् इत्यङ् । तथ इणो यणित्यादौ गत्यर्थस्येतेरेव ग्रहणं यथा स्यादिति विशेषस्यानुसंधानार्थं कथित । पाणिनिनेति सर्वत्र कर्तृपदमध्याहार्यम् । धञादिष कारणं, इत्यत्र ककार. अधीगर्थेत्यत्र विशेषणार्थं, एवमन्यदपि यथायथमुन्नेयम् ॥ १३ ॥

फलव्यापारयोर्धातुराश्रये तु तिङः स्मृताः ।
फले प्रधानं व्यापारस्तिङर्थस्तु विशेषणम् ॥ १४ ॥

क्रियापदघटितवाक्यजन्यशाब्दबोधक्रमबोधनाय क्रियापदघटकपदानामर्थानाह फलेति । धातु फलव्यापारयोरर्थयो. स्मृत पूर्वाचार्यैरुक्त इत्यर्थ । उभयत्र धातोरेकत्वाश्रावलम्बिफलद्वयस्य यत्न ।ण्डशो विभाज्ता एकैव शक्ति. । इत्थं च फ-

१ अथ आदाव् ... इत्यत्र ककार इत्य म ङ्किल्कोरित्यत्र
[illegible]

विवक्षितिरिपकर्तृपविर्दतैमानवाल्पृथिव्याधार इत्यादि क्रमेण बोधः ॥ अनुमिरसापिमिरपि धातोः क्रिया अकर्मिका भवति, तदुक्तम् ।

धातोरर्थान्तरे वृत्तेर्धात्वर्थेनोपसङ्ग्रहात् ।
प्रसिद्धेरविवक्षातः कर्मणोऽकर्मिका क्रिया ॥ १ ॥ इति,

अत्र कर्मण इति उपसङ्ग्रहादिषु त्रिष्वन्वेति तदाचार्ये, वहति भारमिति सकर्मकोऽपि वहतिर्नदीवहतीत्यादावकर्मकः। अत्र च स्यन्दने पूर्वत्र प्रापणे १ जीवति नृत्यतिमात्रो गात्रमिति धोपसङ्गृहीतकर्म २ मेघो वर्षति जलमिति प्रसिद्धं कर्म ३ हिताल यः संशृणुते स किंप्रभुः। अत्र हितमित्यविवक्षितं कर्म ४ ॥ अर्थविशेषद्योतकोपसर्गबलेनाकर्मका अपि धात्वन्तरे सकर्मका यथा—भा माने रुनी मतुः, उदरं परिमाति; भवति, अनुभूयते आनन्दो देवदत्तेनेत्यादि। तदुक्तम्,

उपसर्गेण धात्वर्थो बलादन्यत्र नीयते ।
प्रहाराहारसंहारविहारपरिहारवत् ॥ १ ॥ इति ।

अविघ्नमन्यथानुसन्धेयम् ॥ १४ ॥

नकारजावनुस्वारपञ्चमौ झलि धातुषु ।
सकारजश्शकारश्चे षाट्टवर्गस्तवर्गजः ॥ १५ ॥

प्रतिज्ञातं विशेषं यथायथमुपयोक्ष्यमाणमवश्यानुसन्धेयं वाक्यानुगतमर्थम् नकारजाविति। धातुषु झलि परतो विद्यमानौ अनुस्वारपञ्चमौ नकारजातौ चे सकारे

१ ... ।

प्रादीनाह प्रपरेत्यादिना ॥ १८ ॥

उपसर्गा गतिसंज्ञाश्चामी एव क्रियायोगे ।
स्युर्द्योतयन्ति धातुष्वेव निलीनार्थमात्मयुतौ ॥१९॥

अमी प्रादय एव क्रियायोगे (क्रियावाचकशब्दादि-धातुसमभिव्याहारे) उपसर्गसंज्ञकाः (पाणिनिसूत्रेण-सम्बन्धेन तत्तद्वन्तः) गतिसंज्ञाश्च स्युः । उपसर्गाः क्रियायोगे, गतिश्चेति सूत्रद्वयात् । अमी प्रादय आत्मनो युतौ योगे (धातुभिरिति शेषः) सत्यां धातुष्वेव निलीनमस्फुटमर्थं द्योतयन्ति प्रकाशयन्ति अन्वयबोधविषयीभूतक्रियाविशेषविषयकतात्पर्यग्राहकत्वे सति प्रादिगणपठितत्वमुपसर्गत्वम् । अन्वत्वं च प्रत्यासत्त्या यं प्रत्युपसर्गत्वं तदर्थ्यं तन्निरूपितमेव, इत्थं च प्रतिगताः सेचकाः यस्मिन्स प्रतिसेचको ग्राम इत्यत्रोपसर्गात्सुनोतीत्यादिना न षः । प्रतिशब्दस्य गतिक्रियां प्रत्येव तत्रोपसर्गत्वात् एतत्फलितमेव "यत्क्रियायुक्ताः प्रादयस्तं प्रत्येव गत्युपसर्गसंज्ञे"-ति बोध्यम् ॥ १९ ॥

इत्थं तं धातोः पूर्वं विशिष्टशिष्टैर्निरूप्यातः ।
शाब्दिकरूपैर्गदिताः स्वयमनर्थे द्योतकाः प्रादयः ॥२०॥

अतः अस्मात्कारणात् शाब्दिकरूपैः प्रशस्तैः शाब्दिकैः (अस्य उक्ता इत्यनेनान्वयः) विशिष्टैरतिमहद्भिः शिष्टै-

---

१ उपसृज्यमानाः स्वीयार्थविशेषं द्योतयन्तीत्युपसर्गाः ।

प्रपरापसमन्ववनिर्निर्दुर् दुर्व्याङ् धिपर्येव पश्चात् ।
अप्यपातिसुदभिप्रतिपर्युपानुगाः प्रादयः प्रोक्ताः १८

प्रादीनाह प्रपरेत्यादिना ॥ १८ ॥

उपसर्गा गतिसंज्ञाश्चामी एव क्रियायोगे ।
स्युर्द्योतयन्ति धातुष्वेव निलीनार्थमात्मयुतौ ॥१९॥

अमी प्रादय एव क्रियायोगे (क्रियावाचकधात्वादि-धातुसमभिव्याहारे) उपसर्गनामसंज्ञकाः (पाणिनिसङ्केत-सम्बन्धेन तत्पदवन्तः) गतिसंज्ञाश्च स्युः । उपसर्गाः क्रियायोगे, गतिश्चेति सूत्रस्वरसात् । अमी प्रादय आत्मनो युतौ योगे (धातुभिरिति शेषः) सत्यां धातुष्वेव निलीनमर्थ-मर्थं द्योतयन्ति तथाच अन्वयबोधविषयीभूतक्रियाविशेषविष-यकतात्पर्यग्राहकत्वे सति धात्वन्यतमत्वमुपसर्गत्वम् । अन्यत्वं च प्रत्यासत्त्या यं प्रत्युपसर्गत्वं वक्तव्यं तद्भिन्नत्वमेव, इत्थं च प्र-तिगताः सेचका यस्मिन्ना प्रतिसेचको ग्राम इत्यत्रोपसर्गत्वमुपो-द्धात्यादिना न षः । प्रतिशब्दस्य गतिक्रियां प्रत्येव तत्रोपसर्ग-त्वात् एतत्सकलितमेव "प्रक्रियायुक्ताः प्रादयस्तं प्रत्येव गत्युपसर्गसंज्ञे"-ति बोध्यम् ॥ १९ ॥

तं तं धातोः पूर्वं विशिष्टशिष्टैर्निरूप्यातः ।
शाब्दिकरूपैर्गदिताः स्वयमन्ये द्योतकाः प्राद्याः ॥२०॥

अतः अस्मात्कारणात् शाब्दिकरूपैः प्रगल्भैः शाब्दिकैः (अस्य उक्ता इत्यनेनान्वयः) विशिष्टैरतिमहद्भिः शिष्टै-

१ उपसृष्टाक्षरात तस्यैवार्थविशेष एवमन्योऽस्युपसर्गः ।

उदाहरति, एकेनेत्यादि, अत्र दत् हरण इत्यनेक-त्रिभिरुपसर्गैर्द्युतकर्षं विहारादिकमर्थमवगमयति २१

अदन्तरापिःप्रादुःशब्दा अपि धातुतः पूर्वम् ।
प्रभृतिप्रयोग्या विशिष्टशिष्टानुसारेण ॥ २४ ॥
अप्यपयोरल्लोपो भागुरिमततः क्रियायोगे ।
यथायगच्छति पिदधात्यवगच्छत्यपिदधातितराम् ॥

विशिष्टशिष्टानां व्याकरणविदामभियुक्तानां प्रयोगानुसारेण श्रत् अन्तर् आविः प्रादुः शब्दा अपि धातोः पूर्वं प्रादिवत्प्रयोज्याः यथा, श्रद्धाति (श्रद्धा करताहै) अन्तर्धिः (ढोकना) आविष्कृतम् (प्रगट किया) प्रादुर्भवति (प्रगट होताहै) ॥ २४ ॥ २५ ॥

अथ प्रादीनामर्थान्संकलितान्वक्ष्यतो वच्म्ये ।
प्रःशेपिंतृप्तिशुंस्येमादिप्रेतीष्टेगुपूजार्थाम् ॥२६॥

प्रे शब्दमादिषु अष्टादशसु अर्थेषु वाच्येषु योप-नीयेषु प्रयुज्यते, अत्रेद बोध्यम्—अयमर्थनिर्देश उदाहरण-मात्र नत्वेतावत्स्वेवार्थेष्विति निश्चित्य गमयितव्यम्, अन्येष्व-पि प्रयोगबाहुल्यदर्शनात । [illegible] ... तथा [illegible] धातुनैव न [illegible] ... यथायागमुर्तीयाऽर्थोदा-[illegible] ... सामर्थ्यं नत्र [illegible] ... वृत्ति २ [illegible]

१ [illegible]

(दृसारदा) अन्तर्धाने, १५ निपीतमुदकं निपानैः (पानु-ओंने पानी पीलिया) अपोढ्यें, १६ निपतिनः (गिरपड़ा) दाने, १७ निवापः (पितरोंको देना=तर्पणवगैरह) ॥४२॥

आदेशेऽऽदरे निर्बन्धे विलोकनेऽध्ययनेऽप्यधिः ।
अध्ययनाधिवचनस्मृत्यधिकारैश्वर्यसंवर्जने ॥ ४३ ॥

आदेशे, १८ आज्ञा तत्र, निदेशः, (आज्ञा-अर्थात्-हुक्म) आदरे, १९ निबंदनम् (आदरपूर्वक कथन करना) निश्चये, २० निगमः निश्चित्य गम्यतेऽर्थोऽनेनात्र वा, (वेद) विलोकने, २१ निध्यानम् (निगाह करके देखना) अथ-अधिकृत्य स्वः शब्दोऽध्ययनादिषु षट्सर्थेषु मतस्तत्र अध्ययने, १ अधीते (पढ़ता है) आधिक्ये, २ अधिको राजा पदेन (राजा कर्ममें ऊपर है) स्मृतौ, ३ मातुरध्येति, (माताको स्मरण करता है) अधिकारे, ४ अधिकृतः (अधिकारी) ऐश्वर्ये, ५ अधिपतिः (प्रभु=मालिक) संवलनं स्वीकरणम् ६ तत्र, अधिकरोति रथी रथम् (गाडीवान् रथ (गाडी) को स्वीकार करता है) ॥ ४३ ॥

अथापि गर्हागर्हाभूषामृतिसम्भवनिवृत्तिषु ।
प्रश्नसमुच्चयशङ्कायुक्तपदार्थे यथेष्टकृतौ ॥ ४४ ॥

अथ अपि [illegible] पदार्थेषु वर्तते, तत्र-[illegible] जीवे) [illegible] ऐसा [illegible] न्यूया-[illegible]

दुराप्य १०काव, अतिगहनम् (बडे कठिन अर्थात् इसका अर्थ समझने के योग्य नहीं) आदिना भवेऽनम्मत्यर्थे होवे च, अत्यादिभिग् (महाभय) इत्याद्युदाहरणम् ॥ सुः अनुमत्यादिषु त्रयोदशार्थेषु वर्तते, तथानुमतौ, १ सुकृतं त्वया (तुमने ठीक किया) पूजे, २ सुतप्ता आपः (अत्यन्त गरम पानी) पूजायाम्, ३ सुब्राह्मणः (पूजा करनेके योग्य ब्राह्मण) महाली, ४ सुरूपो देवदत्तः (देवदत्त अतिसुन्दर है) शुभे, ५ सुकर्म (शुभकर्म) कृच्छ्रे, ६ सुदुष्करः (कष्टसाध्य) संपदि, ७ सुसमृद्धा मगधाः (मगदके लोग सम्पन्न (धनवान्) हैं) ॥ ४५ ॥

अथोत्क्वनिर्लाभवियोगशक्ति-
प्रकाशनाश्चर्यविलोर्ध्वकृत्ये ।
अभावमोक्षप्रपंचप्रधाना-
स्वेस्थ्येषु बन्धे च मतोऽर्थविज्ञैः ॥४६॥

अथ उत् इत्ययं ध्वनिर्लाभादिषु त्रयोदशार्थेषु मतः तत्र, लाभे १ उत्पन्नं द्रव्यम् (दाम उठ आया) वियोगे, २ उद्गच्छति, (गाह छोडके चलता है) यद्वा उद्दाम (रज्जुमुक्त अर्थात् बन्धन खुला हुआ) चकाराद्दुसोपदायाम् उत्कोच [illegible] तत्र ३ उल्लास (उल्लास) प्रकाशन, ४ उत्कार [illegible] शब्दको व्यक्त करता है) आश्चर्ये,५ [illegible] आश्चर्य (अचरज) को देखनेवाला [illegible] उत्कट (रमक) ता है) ऊर्ध्वे, ७ पीठ [illegible] (पहना -या—पीढापरमें उठ ख-

यः सत्ता विद्यमानता(र्थिता)ऽनुभू तदर्थकस्म्यर्थः अकर्मकेभ्यः कर्तरि भावे च लकाराः १०

नेदमिदिर्वे, मारदर्शन चास्य पुनरो पाठात्काप्रयाणि भिन्नता लिप् ॥

१ कायरत्र्यं सामर्थ्यं , शाकाने विद्यिवे नाच इत्यादिवत् अस्यापि समानाधिकरणाद्विद्यमानता आत्मधारणानुकूलो व्यापार इत्यनर्थान्तरम्, अनेनैव हि स्वरूपेऽवस्थित इत्येव प्रतीयतेऽवगुणसत्त्वविनाशपर्यन्तं तिष्ठतीति प्रभे अनीन्तुत्तरमविरोधादि भवति, अनीत्युत्पत्त्यात्मधारण- मुच्यत इति निरवकाशोऽस्ति आत्मानमात्मना बिभर्तीति व्यपदिश्यत इति वाक्यपदीयेऽप्युक्तं, स्वरूपधारणमेव चात्र धर्म तस्य च व्यापारेणैकाधिकरण्यादकर्मकत्वम्, अस्यैव चा- नुपदादम्यानुभवायकत्वात्पूर्वोक्तदिशा सकर्मकत्वमपि ॥

४ तत्र कर्तर्यनुपदं वक्ष्यत एव भावे तु तिङ्गन्तस्य तस्य लिङ्गसंख्यान्वयायोग्यस्वरूपसत्त्वार्थत्वात् कर्मवाचिभ्यो युष्मदस्मद्भ्यामिकार्थबोधकस्वरूपसामानाधिकरण्याभावाच्च प्रथमपुरुषैकवचनमेव दशसु लकारेषु, एकवचनमुत्सर्गतः करिष्यत इति भाष्यसिद्धान्तात, यथोदाह्रियते १ भूयते, २ बभूवे, ३ भाविता—भविता, ४ भाविष्यते—भविष्यते, ५ भाविषीष्ट—भाविषीष्ट, भविषीष्ट—भविषीष्ट ६ भूयताम् ७ अभूयत ८ [illegible] भूयेत [illegible] भाविषीष्ट—भविषीष्ट, ९

[illegible] अनुभवादि [illegible] तथ वत्तमानानुकूलो व्यापार । धात्वर्थस्य विद्यमानत्व व्यापार [illegible] च [illegible] पर्यायधिकरण [illegible] तावार्थ न अकर्मकत्व सुपपन्नम्

स-बभूव, तौ-बभूवतुः, ते-बभूवुः प्र० पु०
त्वम्-बभूविथ, युवाम्-बभूवथुः, यूयम्-बभूव म० पु०
अहम्-बभूव, आवाम्-बभूविव, वयम्-बभूविम उ० पु०

भविष्यंत्यनद्यतने लुट् ॥ ३ ॥

स भविता, तौ-भवितारौ, ते-भवितारः प्र० पु० त्वम्-भवितासि, युवाम् भवितास्थः, यूयम्-भवितास्थ म० पु० अहम्-भवितास्मि, आवाम्-भवितास्वः, वयम्-भवितास्मः उ० पु० ॥

भविष्यति ऌट् ॥ ४ ॥

स भविष्यति, तौ-भविष्यतः, ते-भविष्यन्ति प्र० पु० त्वम्-भविष्यसि, युवाम्-भविष्यथः, यूयम् भविष्यथ म० पु० अहम्-भविष्यामि, आवाम्-भविष्यावः, वयम्-भविष्यामः उ० पु०

(छन्दसि) लिङर्थे लेट् ॥ ५ ॥

त्, क्रियायास्तु तद्वृत्तित्वादौपचारिकं तत्त्वं विस्तरस्त्वन्यत्र द्रष्टव्यः ॥

८ क्वस्वादेशे तु बभूवान्, बभूवांसौ, बभूवांस इत्यादि सुबन्तरूपम् ॥

९. भविष्यत्वं च वर्तमानप्रागभावप्रतियोगिसमयवृत्तित्वम् ॥

१० शत्रादेशे तु भविष्यन्, भविष्यन्तौ भविष्यन्तः इत्यादि सुबन्तरूपम् ॥

११ लिङर्थो वक्ष्यते, इदं च सूत्रमष्टाध्याय्याम् ३।४।७॥

[illegible]

॥

[illegible] ॥१८॥

[illegible]

[illegible]

[illegible] ॥

[illegible] ॥ ७ ॥

[illegible]

[illegible] ॥

[illegible] ॥

[illegible]

विषामि २ भविषाम् २ भवामि २ भवाम् २ आ-
याम् भाविर्षीव २ भाविषावः २ भविषाव २ भवि-
षावः २ भवाव २ भवावः २ वयम्-भाविषाम २
भाविषामः २ भविषाम २ भविषामः २ भवाम २
भवामः २ उ० पुरुषः ॥

प्रवर्त्तनाया(विध्यादिरूपाया)माशिषि च लोट्॥६॥

तत्र भवतादितिरूपमाशिष्येव, न विध्यादौ,

स भवतु-भवतात्,तौ-भवताम्,ते भवन्तु, प्र०पु०
त्वम्-भव-भवतात्, युवाम्-भवतम्, यूयम्-भवत,
म० पु० अहम् भवानि, आवाम्-भवाव, वयम्-भ-
वाम उत्तमः पुरुषः ॥

भूतेऽनद्यतने लङ् ॥ ७ ॥

स-अभवत्,तौ अभवताम्,ते-अभवन्, प्र० पु०
-अभवः,युवाम्-अभवतम्, यूयम्-अभवत, म०
आवाम्-अभवाव वयम्-अ-

विषाधि २ भविषाम् २ भयाति २ भवाम् २ आ-
याम् भाविषीय २ भाविषाव: २ भविषाव २ भवि-
षाव: २ भयाव २ भवाव: २ वयम्-भाविषाम २
भाविषाम: २ भविषाम २ भविषाम: २ भवाम २
भवाम: २ उ० पुरुष: ॥

प्रवर्त्तनाया(विध्यादिरूपाया)मादिषि च लोट् ॥६॥

तत्र प्रथमादिनिरूपमाशिष्येव, न विध्यादौ,

स भवतु-भवतात्, तौ-भवताम्, ते भवन्तु, म० पु०
त्वम्-भव-भवतात्, युवाम्-भवतम्, यूयम्-भवत,
म० पु० अहम् भवानि, आवाम्-भवाव, वयम्-भ-
वाम उत्तमः पुरुषः ॥

भूतेऽनद्यतने लङ् ॥ ७ ॥

स-अभवत्, तौ अभवताम्, ते-अभवन्, प्र० पु०
त्वम्-अभवः, युवाम्-अभवतम्, यूयम्-अभवत, म०
पु० अहम्, अभवम्, आवाम्-अभवाव, वयम्-अ-
भवाम, उत्तमः पुरुषः ॥

---

१६ स उत्तमस्य ३।४।९८ इति सस्य वा लोपः ॥

१७ विधौ(निकृष्टस्य प्रवर्तने)निमन्त्रणे (आवश्यके श्राद्ध-
भोजनादौ दौहित्रादेः प्रवर्तने) कामचारानुज्ञायाम्, सम्भा-
वनायाम्, व्यापारे सम्प्रधारणे प्रार्थनायाम्, आशीः स्यात्
[illegible] ॥

प्रवणा-गवणानुज्ञा त्रिविधा स्यात्प्रवर्तना ।
[illegible] समकक्षे जनकमात ॥ १ ॥

विषामि २ भविषाम् २ भवामि २ भवाम् २ आ-
याम् भाविषीय २ भाविरावः २ भविषाव २ भवि-
षावः २ भवाव २ भवावः २ वयम्-भाविषाम २
भाविषामः २ भविषाम २ भविषामः २ भवाम २
भवामः २ उ० पुरुषः ॥

प्रवर्त्तनाया(र्विध्यादिरूपाया)मादिषि च लोट्॥६॥

तत्र भवतादितिरूपमाशिष्येव, न विध्यादौ,

स भवतु-भवतात्, तौ-भवताम्, ते भवन्तु, प्र०पु०
त्वम्-भव-भवतात्, युवाम्-भवतम्, यूयम्-भवत,
म० पु० अहम् भवानि, आवाम्-भवाव, वयम्-भ-
वाम उत्तमः पुरुषः ॥

भूतेऽनद्यतने लङ् ॥ ७ ॥

स-अभवत्, तौ अभवताम्, ते-अभवन्, प्र० पु०
त्वम्-अभवः, युवाम्-अभवतम्, यूयम्-अभवत, म०
पु० अहम्, अभवम्, आवाम्-अभवाव, वयम्-अ-
भवाम, उत्तमः पुरुषः ॥

---

१६ स उत्तमस्य ३।४।९८ इति सस्य वा लोपः ॥

१७ विधौ।(निकृष्टस्य प्रवर्त्तने)निमन्त्रणे (आवश्यके श्राद्ध-
भोजनादौ दौहित्रादेः प्रवर्त्तने। कामचारानुज्ञायाम्, सत्का-
रपूर्वके व्यापारे, सम्प्रश्नारणे प्रार्थनायाम्, आशीः स्यात्
हिताशंसा ॥

प्रेषणाध्येषणानुज्ञा त्रिविधा स्यात्प्रवर्त्तना ।
अथ प्रश्ने चोपनीतके समर्थे जनकमात ॥ १ ॥

ष्यत्सामान्ये भूतसामान्ये च लृङ् ॥ ११ ॥
स-अभविष्यत्,तौ-अभविष्यताम्,ते-अभविष्य-
न्, प्र. पु. त्वम्-अभविष्यः, युवाम्-अभविष्यतम्,
यूयम्-अभविष्यत, म. पु. अहम्-अभविष्यम्, आ-
वाम्-अभविष्याव, वयम्-अभविष्याम, उ. पु.

इति लघुधातुरूपसंग्रहे प्रथमः परिच्छेदः।

---

१०. अत्रायं विवेकः। विभाषाकथमि लिङ् च (३।३।१४३) त्यारभ्य उताप्योःसमर्थयोर्लिङ् (३।३।१५२) इत्यतः प्राक् भूते लिङ्निमित्ते (हेतुहेतुमद्भावादौ) लृङ् विकल्पेन भवति (पक्षे लुङ्) यथा कथमाम तत्र भवान्धर्ममत्यक्ष्यत् अत्या-क्षीद्वेत्यादिलकारार्थप्रक्रियायां (सि० कौ०) द्रष्टव्यम् उता-प्योरित्यारभ्यतु लिङ्निमित्ते भूतेऽपि नित्यमेव लृङ्।उताह-निष्यद्दस्युं राजा, नाहनत्र हनिष्यतीति गम्यते, एवं हेतु—हे-तुमद्भावेऽपि। यद्यवर्षिष्यत्तस्समुद्पत्स्यत्। अत्र भूते भवि-ष्यति च नित्यं लृङ्। एवमन्यदप्युदाहार्यम् ॥ भविष्यति तु सर्वत्र (लिङ्निमित्ते क्रियातिपत्तौ) नित्यमेव लृङ् ॥

स-भवेत्, तौ-भवेताम्, ते-भवेयुः प्र० पु० त्वम्-भवेः, युवाम्-भवेतम्, यूयम्-भवेत म० पु० अहं भवेयम्, आवाम्-भवेव, वयम्-भवेम उ० पु० ॥

आशिषि लिङ् ॥ ९ ॥

स-भूयात्, तौ-भूयास्ताम्, ते भूयासुः प्र० पु० त्वम् भूयाः, युवाम्-भूयास्तम्, यूयम् भूयास्त म० पु० अहम्-भूयासम्, आवाम्-भूयास्व, वयम्-भूयास्म उत्तमः पुरुषः ॥

भूतसामान्ये लुङ् ॥ १० ॥

स-अभूत्, तौ-अभूताम्, ते-अभूवन्, प्र० पु० त्वम्-अभूः, युवाम्-अभूतम्, यूयम्-अभूत म० पु० अहम्-अभूवम्, आवाम्-अभूव, वयम्-अभूम उ०पु०

क्रियाया अनिष्पत्तौ हेतुहेतुमद्भावादौ भवि-

---

१८ हेतुः कारणं, हेतुरस्यास्तीति हेतुमत्कार्यं तयोः संबन्धो हेतुहेतुमद्भावः । कृत्तद्धितसमासैः संबन्धाभिधानं भावशब्दे–(प्रत्यये) नेति सिद्धान्तात् । यथा सुवृष्टिश्चेदभविष्यत्सुभिक्षमभविष्यत् । अत्र सुभिक्षे सुवृष्टिर्हेतुः । आदिनाऽऽशंसावचनम् । तत्र भविष्यति यथा गुरुश्चेदायास्यदहमध्यैष्ये, इत्यादि इति केचित् । अन्ये तु भविष्यति मर्यादावचने इत्यादिना भविष्यतीत्युपक्रम्य यो यो लृङ्विहितस्तन्निमित्त एव क्रियातिपत्तौ नित्यो लृङ्भवति नान्यत्रे-

ष्यासामान्ये भूतसामान्ये च लृङ् ॥ ११ ॥

स-अभविष्यत्, तौ-अभविष्यताम्, ते-अभविष्यन्, प्र. पु. त्वम्-अभविष्यः, युवाम्-अभविष्यतम्, यूयम्-अभविष्यत, म. पु. अहम्-अभविष्यम्, आवाम्-अभविष्याव, वयम्-अभविष्याम, उ. पु.

इति लघुधातुरूपसंग्रहे प्रथमः परिच्छेदः ।

---

१९ अत्रायं विवेकः । विभाषाकथमि लिङ्चे(३।३।१४३) त्यारभ्य उताप्योःसमर्थयोर्लिङ् (३।३।१५२) इत्यतः प्राक् भूते लिङ्निमित्ते (हेतुहेतुमद्भावादौ) लृङ् विकल्पेन भवति (पक्षे लुङ्) यथा कथनाम तत्र भवान्धर्ममत्यक्ष्यत् अत्याक्षीद्वेत्यादिलकारार्थप्रक्रियायां (सि० कौ०) द्रष्टव्यम् उताप्योरित्यारभ्यतु लिङ्निमित्ते भूतेऽपि नित्यमेव लृङ् । उताहनिष्यद्दस्युं राजा, नाहनन्न हनिष्यतीति गम्यते, एवं हेतु–हेतुमद्भावेऽपि । यद्यवर्षिष्यत्तस्यमुदपत्स्यत् । अत्र भूते भविष्यति च नित्यं लृङ् । एवमन्यदप्युदाहार्यम् ॥ भविष्यति तु सर्वत्र (लिङ्निमित्ते क्रियातिपत्तौ) नित्यमेव लृङ् ॥

ष्यरसामान्ये भूतसामान्ये च लृङ् ॥ ११ ॥

स-अभविष्यत्, तौ-अभविष्यताम्, ते-अभविष्यन्, प्र. पु. त्वम्-अभविष्यः, युवाम्-अभविष्यतम्, यूयम्-अभविष्यत, म. पु. अहम्-अभविष्यम्, आवाम्-अभविष्याव, वयम्-अभविष्याम, उ. पु.

इति लघुधातुरूपसंग्रहे प्रथमः परिच्छेदः ।

---

१९ अत्रायं विवेकः। विभाषाकथमि लिङ्चे(३।३।१४३) त्यारभ्य उताप्योःसमर्थयोर्लिङ् (३।३।१५२) इत्यतः प्राक् भूते लिङ्निमित्ते (हेतुहेतुमद्भावादौ) लृङ् विकल्पेन भवति (पक्षे लुङ्) यथा कथन्नाम तत्र भवान्धर्ममत्यक्ष्यत् अत्याक्षीद्वेत्यादिलकारार्थप्रक्रियायां (सि० कौ०) द्रष्टव्यम् उताप्योरित्यारभ्यतु लिङ्निमित्ते भूतेऽपि नित्यमेव लृङ्। उताहनिष्यद्दस्युं राजा, नाहनत्त द्दनिष्यतीति गम्यते, एवं हेतु–हेतुमद्भावेऽपि। यद्यवर्षिष्यत्तत्सत्यमुदपत्स्यत्। अत्र भूते भविष्यति च नित्यं लृङ्। एवमन्यदप्युदाहार्यम् ॥ भविष्यति तु सर्वत्र (लिङ्निमित्ते क्रियातिपत्तौ) नित्यमेव लृङ् ॥